

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТ ВА МИЛЛИЙ - МАДАНИЙ ТАРАҚҚИЁТ

Дусмурат Т. Наркулов, Сухроб Д. Наркулов, Фариди С. Умарова

Профессор, Тошкент тиббиёт академияси, E-mail:

dostmurod.norqulov8195@gmail.com

Профессор, Тошкент тиббиёт академияси, E-mail:

suxrob.norqulov6623@gmail.com

Фалсафа доктори (PhD), Тошкент тиббиёт академияси, E-mail:

ufarida6531@gmail.com

Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация

Мақолада миллий - маданий ривожланишнинг моддий - маданий мерос билан боғлиқ муаммолари ўрганилган. Шунингдек, мақолада интеллектуал салоҳиятни ривожлантириш ва ундан самарали фойдаланиш муаммолари ҳам тадқиқ этилади.

Калит сўзлар: интеллектуал салоҳият, ижодий салоҳият, моддий - маданий мерос, миллий - маданий тараққиёт.

Ижод, креатив фаоллик, яратиш ва қуриш иштиёқи билан яшашга, меҳнат қилишга тайёр инсонларгина миллий - маданий тараққиётни таъминлай олади. Бугун бу аксиома. Инсоният шундай тараққиёт босқичига қадам қўйганки, энди оғир қўл меҳнати эмас, балки ундан кўпроқ самара берадиган, инсонни фикрлашга, ижодий изланишларга ундайдиган ақлий меҳнат эъзозланадиган бўлмоқда. Бунда ақлий меҳнат ҳосилалари бўлган илмий техник кашфиётлар, инновацион ишланмалар, технологик ғоялар ва дастурларга қурилиши кўпроқ самара беради. АҚШ ва Европа давлатлари эришган ижтимоий-иқтисодий ютуқлар шундай хулосага олиб келмоқда.

“Мамлакатимизни инновацион ривожлантириш стратегияси ва механизмлари, энг аввало, шу давлатда яратилган интеллектуал ва илмий-техникавий салоҳиятдан қанчалик самарали фойдаланиш билан чамбарчас боғлиқ. Ҳозирги вақтда мамлакатимизда 300 дан ортиқ илмий-тадқиқот муассасалари, олий ўқув юртлари, тажриба-конструкторлик ташкилотлари, илмий-ишлаб чиқариш корхоналари, кичик инновацион марказлар ва бошқа илмий-техникавий тузилмалар фаолият юритмоқда” [1. – 237 б.].

“Миллий маданий тараққиёт” кенг қамровли тушунча бўлиб, унинг моҳияти маданиятнинг универсал феноменлигидан келиб чиқади. Универсаллик кенг ижтимоий борлиққа тааллуқлилик, инсон ва жамият ҳаётининг барча қирраларини қамраб олиш ёки уларнинг экзистенционал моҳиятини англатиш демакдир. Унга барчани қониқтирадиган илмий таъриф бериш мушкул бўлгани учун тадқиқотчилар уни барчага тушунарли воқелик, тушунча сифатида таърифсиз ишлатаверадилар. Бунда, бизнинг фикримизча, миллий маданий тараққиёт индексларини ишлаб чиқиш зарур, бу муаммони аниқ йўналишларда тадқиқ этиш имконини берган бўларди. Минг афсуски, бундай индекслар бизда ишлаб чиқилмаган. Шунинг учун биз, тадқиқотимиз мақсади ва мавзумиз йўналишидан келиб чиққан ҳолда, интеллектуал салоҳиятни ривожлантириш масалаларини ўрганиш билан чекланамиз. Бу инсоният тараққиётининг бугунги йўналишлари ва БМТ томонидан XXI асрни илм, фан, маърифат ва маданият асри сифатида қаралаётганига ҳам мос келади.

“Давос маданияти” ғоясининг асосчиси К.Швабнинг фикрича, инсоният термачиликдан деҳқончиликка, аграр инқилобдан XVIII асрнинг иккинчи ярмидаги илмий инқилобга, кейин эса тўртинчи саноат инқилобига етиб келган. “Тўртинчи саноат инқилоби инсоннинг билиш фаолияти билан боғлиқ ўзгаришдир” [2. - С.18.]. Бу инқилоб инсониятни мутлақ янги босқичга кўтаради, унда ақлий меҳнат маҳсули бўлган рақамли бошқариш ва “рақамли инқилоб” глобал воқеликка айланади. Олдинги даврларда амалга оширилган инқилоблардан тўртинчи саноат инқилоби янги технологиялари ва тез тарқаладиган “универсал инновациялари” билан фарқ қилади, ундаги ҳар қандай ўзгариш тезда бутун дунё бўйлаб тарқалади, кишиларнинг хатти-ҳаракатлари, фаолияти ана шу ўзгаришларга мувофиқ баҳоланадиган бўлади. Демак, инсониятнинг келгуси тараққиёти интеллектуал салоҳиятга, ақлий изланишларга боғлиқ бўлади.Энди шунчаки билим, маълумот олиш ёки саводхон бўлиш етарли эмас, тараққиёт учун ўз ақли кучини, интеллекти қувватини янги янги кашфиётлар қилишга сарфлайдиган иқтидор эгалари керак.

Ўзбекистон ёшларда интеллектуал ва ижодий салоҳиятни ривожлантиришни миллий тараққиётнинг, мамлакатни инновацион ривожланишини таъминлашнинг асосий омилларидан бири сифатида қарамоқда. Мактабгача таълим вазирлиги ташкил этилди, бу тизим олдига янги вазифалар қўйилди. 2017-2020 йиллар ичида болалар боғчаси сони 6 минг 367 тага етди. Давлат хусусий шериклик асосида барпо этилган мактабгача

таълим муассасалари икки баробарга кўпайди. Тарбиячилар ва ўқитувчиларнинг маоши, иш ҳақлари сезиларли оширилди, иқтидорли болаларни етиштирган ва турли олимпиадаларда қатнашиб ғолиб чиққан шогирдларига эга мураббийлар алоҳида тақдирланадиган бўлди [3. - 73 б.]. Иқтидорли болаларни топиш ва тарбиялаш, уларнинг интеллектуал ривожланиши учун зарур шароитларни яратиб бериш мамлакатни инновацион тараққий эттириш кафолати сифатида қараладиган бўлди. Таълим тизимида юзага келган нохуш ҳоллар коррупция, таъмагирлик, таниш билишлик ва дипломлар сотиб олиш кабиларга қарши кураш бошланди. Сир эмаски, мустақилликнинг дастлабки йилларида таълим тизимини юксалтиришга оид турли қарорлар ва моделлар ишлаб чиқилган бўлса-да, улар керакли натижа бермади, фан олимпиадаларини кимлар ютиб чиқиши ва олий ўқув юртига имтиҳонсиз, тестсиз кириши мумкинлиги олдиндан маълум бўларди. Таълим тизимидаги ҳолат шу даражага бориб етган эдики, “ўқувчилар орасида олий мактабга энг юқори даражада билим олинадиган даргоҳ эмас, балки олий маълумотлилик тўғрисида дипломга эга бўлинадиган маскан деб қараш томир ёйди. Ўқимасдан бўлса-да, диплом олишга интиладиган, ҳатто бунинг уддасидан чиқадиганлар қатлами ҳам пайдо бўлди. Ва бундайлар сони тобора кўпайиб бормоқда” [4.]. Педагогика фанлари доктори, профессор Қ.Йўлдошев таълим тизимида юзага келган, гўёки педагогик инновация деб жар солинаётган “янгиликлар”ни танқидий таҳлил қилар экан ёзади: “Кейинги ўттиз йил мобайнида миллий таълим тизими бир неча сидра янгиланди. Педагогик инновациялар тинимсиз жорий этилмоқда. Лекин шу вақт орасида бирорта ўқитувчининг илғор тажрибаси оммалаштирилгани кузатилмайди. Наҳотки, мамлакатда бирорта ҳам истеъдодли, ижодкор, ташаббускор ўқитувчи қолмаган бўлса? Таълим тизимига киритилаётган шунча янгиликлар керагидай самара бермаяптими? Педагогик инновация таълимнинг моҳиятига ўзгариш киритиши керакми ёки ташқи кўринишига?” Олим таълим тизимида мустақилликнинг дастлабки йилларидаги бошқариш моҳиятан нотўғри эканлигини таъкидлайди. “Педагогларда профессионал эрк қолмади, деб ёзади у куйинчаклик билан. Унинг қаерда нимани, қандай бажариши кераклиги қатъий белгилаб қўйилган ва ундан салгина бўлса-да, ташқарига чиқишга йўл қўйилмайди. Ўқитувчида фақат чекловларни айланиб ўтиш, чекловчиларни чалғитишга уриниш эркигина қолди. Маълумки, эрки йўқ одамда шавқ, ижодкорлик, бугун расм бўлганидай айтилса, креативлик бўлмайди.” [5.]. Шу билан бирга, Қ.Йўлдошев дарслар ўтишда шаклланган номақбул анъанани ҳам танқид қилади. “Ҳозирги кунда на ўрта, на олий таълим ва на малака ошириш

тизимида дарс ўз мавқеига яраша рутбага эга. У ҳар қандай катта кичик эринмаган одам, истаган вақтда бузиб кираверадиган, истаган одамни киритиб ёки чиқариб юбориши, хоҳлаганча тўхтатилиши мумкин бўлган жараён саналади. Ҳолбуки, таълим тизими атрофидаги барча уринишу изланишлар сабоқлар самарадорлигини ошириш учун қилинади. Ана шундай қимматли ва зарур жараёнга нописанд муносабат шаклланган. Таълим жараёни кўпинча тадбир ва тадбирбозликка, сабоқ машғулоти эса хўжакўрсинга қилинадиган тақдимотга айлантирилгани ўқитиш кесимидаги барча уринишларни самарасиз қилади” [6.]. Хуллас, ўтган ўттиз йил мобайнида таълим тизимида ўтказилган ислоҳотлар ўша давр бошқариш талаблари доирасида бўлиб, улар инновацион ривожланишга деярли ҳеч нима бермаган. Бозор иқтисодиёти кўпгина ўқитувчиларни таълим соҳасидан кетишга мажбур қилди, дарсларни хўжакўрсинга ўтиш, ўқувчилари ва муаллимлари йўқ дабдабали коллежлар қуриш анъанага айландики, бу жараёнларни танқидий таҳлил қилган ҳолда таълимнинг инновацион кўринишларини излаш объектив эҳтиёжга айланди. Бу вазифа Ш.М.Мирзиёев зиммасига тушди. Президентимиз таълим тизимини янгилаш бутун жамиятимизни янгилаш, иқтидорли ёшларни ҳаёт саҳнасига олиб чиқиш миллий маданий тараққиёт омили эканини таъкидлашдан тинмайди. Айнан унинг ташаббуси билан “Темурбеклар мактаби”, “Президент мактаблари” ва “Ижод мактаблари” деб номланган мактабларнинг очилгани, мутлақ янги намунадаги таълим муассасалари тизими яратилганидан дарак беради. Иқтидорли ёшларни чет элларда ўқитиш ва чет элларда яшаётган, муҳим касб - корга, замонавий билим ва қарашларга эга мутахассисларни Ўзбекистонга таклиф этиш, хорижий университетлар ва илмий тадқиқот институтларининг филиалларини очиш, ўқитувчи - педагогларнинг маошини кескин ошириш, улардаги ижодий изланишларни ҳар томонлама қўллаб - қувватлаш стратегик аҳамиятга эга вазифа сифатида қараладиган бўлди.

Ёшларнинг интеллектуал салоҳияти ва ижодий фаоллигини ошириш, иқтидорли болаларни тарбиялаш ва қўллаб - қувватлаш, уларда илмий ва техник билимларга бўлган қизиқишни шакллантириш, миллий маданий тараққиётга хизмат қилишга тайёр, креатив фаол ёшларни вояга етказиш мақсадида ташкил этилган Президент мактаблари катта умидлар уйғотмоқда. Иқтидорли болаларни аниқлаш, танлаш ва ўқитиш, уларнинг ҳар томонлама ривожланиши учун шарт - шароитлар яратиш, шунингдек, ўқувчиларнинг интеллектуал, илмий ва ижодий салоҳиятини очиб бериш;

ахборот технологияларини ўзлаштиришни ташкил қилиш, ўқувчиларнинг инновацион ғоялари ва ишланмаларини ривожлантириш учун зарур шарт -шароитлар яратиш;

ўқувчиларни ўқитиш ва уларни билимларини баҳолашнинг замонавий услубларини, шунингдек, таълим дастурларининг интеграциялашувига асосланган ўқитишнинг фанлараро ёндашувини жорий қилиш ва кейинчалик ижобий тажрибани республика халқ таълими тизимига тадбиқ этиш;

ўқувчиларни касб ҳунарга йўналтириш, уларда етакчилик кўникмалари ва нотиқлик санъатини ривожлантириш, танқидий фикрлаш, ахборотни излаш, таҳлил қилиш ва қайта ишлаш, олинган билимларни амалиётга қўллаш, малакасини ошириш;

ўқувчиларнинг умумтаълим фанлари бўйича халқаро олимпиадалар, танловлар ва мусобақаларда муносиб иштирокини таъминлаш; ўқувчиларда ватанпарварлик ва Ватанга муҳаббат туйғусини, бағрикенглик, қонунлар, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат билан муносабатни, ҳаётга қатъий ишонч ва қарашларни шакллантириш;

ўқув дастурларининг узлуксизлигини таъминлаш масалаларида худди шу йўналишдаги миллий ва хорижий умумий ўрта ва олий таълим муассасалари билан ҳамкорликни йўлга қўйиш, битирувчиларнинг илғор хорижий олий ўқув юртларида ва уларнинг республикадаги филиалларида ўқишини давом эттириш [7.]. Мактабларга 4 синфни битирган, махсус тестлар ва суҳбатлардан муваффақиятли ўтган ўқувчилар қабул қилинади. Йиллик қабул квотаси 24 нафар ўқувчи бўлиб, таълим жараёни инглиз тилида амалга оширилади. Бу ўринда турли саволлар уйғонаётгани табиий ҳолдир. Ўзбекистонда она тилида таълим бериш қонун томонидан қафолатланган. Нега энди ўзбек тили эмас, балки инглиз тилида таълим бериш тартиби ўрнатилмоқда? Президент мактаблари инглиз диаспораси ёки АҚШ учун ёшларни ўқитмайди, тайёрламайди - ку? Гап шундаки, Президент мактаблари жаҳон маданияти ва илмий техник тажрибаларини пухта эгаллайдиган, чет эллик тадқиқотчилар ва мутахассислар билан тортиша оладиган, баҳсга кириша оладиган ва хорижий мамлакатлар интеллектуал салоҳиятидан хабардор бўладиган ёшларни тайёрлашни назарда тутди. Уларга хорижий тил, айниқса инглиз тилини билиш давр ва миллий маданий тараққиёт талабидир. Маълумки, дунёдаги илмий кашфиётларнинг 55 фоизидан зиёди АҚШга, 35 фоизга яқини Европа давлатларига тўғри келади. Илмий техник билимларга оид информацияларнинг деярли 80-85 фоизи инглиз тилидадир. Айнан шунинг учун ҳам Президент мактабларидаги таълим инглиз тилида

олиб борилгани маъқул деб топилган. Бироқ бу болаларнинг она тилида мулоқотига, гаплашишига халақит бермайди. Дарслардан кейинги пайтларда улар ўзбек тилида гаплашиши, мулоқот қилиши мумкин.

Президент мактабларида “STEAM таълим” дастури жорий этилган. Мазкур дастур ижтимоий тарбиявий моҳиятига кўра, миллий таълим тизимини рад этмайди, балки уни самарали ташкил этилган, маълум бир маънода ихтисослаштирилган йўналиш билан бойитади, тўлдиради. Унда Ўзбекистонда қабул қилинган “Таълим ҳақида” ва “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонунлардаги концептуал ғоя, яъни ҳам ақлан, ҳам маънан соғ, баркамол янги авлодни тарбиялаш мақсадидан келиб чиқилган

Республикамизнинг кўпгина ҳудудларида Президент мактаблари очилган. Ота - оналар, жамоатчилик ўртасида бу мактабларга бўлган қизиқиш юқори, улар фарзандларини юксак интеллект соҳиби бўлишини истагани учун кириш имтиҳонларига жиддий тайёргарлик кўришади. Мактабларнинг ташқи дизайнидан тортиб то дарс хоналари, йўлаклар, технология кабинетлари ва воситаларигача ҳавас уйғотадиган даражада замонавий ва мафтункор. Ўқитувчилар ва тарбиячилар танлаб олинади, уларнинг инглиз тилини билишига эътибор қаратилади. Дарслар видеотасмаларга туширилади ва кейин устозлар даврасида муҳокама қилинади. Педагогик кенгаш дарслар савиясини ўрганиб, кузатиб боради, ўқитувчига у ёки бу йўналишда услубий ёрдамлар кўрсатади. Хориждаги илғор педагогик инновациялардан хабардорлик ва уларни ўз фаолиятида қўллаш ўқитувчи фаолиятини баҳолаш мезонларидан бири ҳисобланади.

Интеллектуал салоҳиятнинг рўёбга чиқиши махсус билимга, тайёргарликка, олий таълим тизимида махсус билимлар эгалланганига боғлиқдир. Тўғри, бизнес оламида ҳеч қандай олий маълумотсиз юқори кўсаткичларга эришган, дунёдаги энг бадавлат ва ишбилармон кишилар рўйхатидан жой олган шахслар етарлича топилади. Баъзан шундай шахсларни ибрат, намуна қилиб кўрсатишади. Аммо улар ўз фаолиятида интеллектуал салоҳият эгалари ёрдамлари ва хизматларига таянганликлари нимагадир эсга олинавермайди. Йирик трансмиллий корпорациялар ташкил этган, халқаро савдо сотиқ ва бизнесни йўлга қўйган бундай шахслардаги интеллектуал салоҳият эгалари хизматларидан фойдаланиш интуитив тарзда улар вужудида, онгида шаклланган. Ташкилотчилик, инновацияга интилиш, бизнесни ўз мақсадлари ва режаларига мувофиқ ташкил эта олиш санъати, қобилияти ҳам интеллектуал салоҳиятдан дарак беради. Шунинг учун олий таълимнинг ўрни

хеч қачон камаймайди, у жамиятда интеллектуал салоҳиятли кишиларни тайёрлашнинг асосий маркази, ўчоғи бўлиб қолади.

Ўзбекистонда тиббиёт соҳасида жиддий муаммоалар борлиги давлатимиз раҳбари чиқишларида кўп марта айтилган, танқид қилинган. Жойларда малакали врачлар, тиббиёт ходимлари, диспансерлар, тиббий ёрдам муассасалари етишмаётгани сир эмас. Президентимизнинг 2020 йил 18 февралда имзолаган “Тиббий санитария соҳасида кадрлар тайёрлаш ва узлуксиз касбий ривожлантиришнинг мутлақо янги тизимини жорий этиш чора - тадбирлари тўғрисида”ги Қарори соҳага инновацион ёндашишларни жорий этишга қаратилган. Қарорга кўра, ҳудудлардаги 47 та тиббиёт коллежлари Абу Али ибн Сино номидаги Жамоат саломатлиги техникумлари этиб қайта ташкил этилади. Техникумларни муваффақиятли тугатганлар ўз соҳасига мос тиббиёт олий таълим муассасаларининг бакалавриат таълим йўналишлари бўйича кириш имтиҳонларисиз яқка тартибдаги суҳбат орқали олий даргоҳларда 2 - курсдан ўқишни давом эттириши мумкин. Ҳудудларнинг шифокорларга, тиббиёт ходимларига бўлган эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда, тиббиёт олий таълим муассасалари бакалавриатнинг “Даволаш иши”, “Педиатрия иши” ва “Касбий таълим (даволаш иши)” йўналишлари бўйича давлат гранти асосида ўқишга қабул кўрсаткичи доирасидаги мақсадли қабул параметрлари туман (шаҳар)лар кесимида шакллантирилиши назарда тутилган [8.]. Республикамизда 2020 йил 1 сентябридан бошлаб Н.И.Пирогов номидаги Россия миллий тадқиқот тиббиёт университети ҳамда Туркия Бахшишеҳир университетларининг филиаллари ва клиникалари ишлай бошлайди. Мазкур филиаллар билан биргаликда халқаро факультетлар ташкил этилади. Қарорда чет тилларини яхши биладиган талабалар стипендияларига қўшимча тўловлар жорий этилади, инновацион ишланмалар моддий қўллаб - қувватланади. Нукус, Андижон, Бухоро, Самарқанд, Урганч ва Фарғона шаҳарларидаги тиббиёт олий таълим муассасаларида белгиланган тартибда фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражаларини берувчи илмий кенгашлар ташкил этилади. Буларнинг барчаси моҳиятан интеллектуал соҳадаги мутлақ янги ёндашувдир. Шу пайтгача олий ўқув юртлари мустақил фаолият юритиш имконидан, диссертациялар ҳимоя қилиш ҳуқуқидан маҳрум эди, энди бу ҳуқуқ олий даргоҳларга ўтказилмоқда. Ҳатто олий даргоҳлар қабул квоталарини, ўқув режаларини ва амалиёт ўташ жойларини мустақил белгилаш ҳуқуқига эга бўлмоқда. Аниқ буюртмаларга ва талабларга мувофиқ кадрлар тайёрлаш тартибининг жорий этилаётгани эса олий таълим сифатини мутлақ янги даражага кўтаради [9.].

Ўзбекистонда интеллектуал салоҳиятни ривожлантириш мақсадида халқаро ижтимоий - гуманитар алоқалар тизимида чет эллардаги нуфузли олий ўқув юртларининг кейинги икки йил ичида 16 та филиаллари очилди. Уларда асосий эътибор илмий техник йўналишга катта эътибор берилди. Президентимизнинг бу соҳага оид 120 дан зиёд Қарор ва Фармонлари эълон қилинди, уларда мамлакатимизнинг тараққиёти илмий техник кашфиётлар, изланишларга боғлиқлиги таъкидланади. Бироқ бу соҳада қатор, узоқ йиллар эътибордан чеккада қолиб келаётган муаммолар ҳам мавжудки, Ш.М.Мирзиёев деярли ҳар бир чиқишида уларни ҳал этиш муҳимлигини таъкидлайди. Масалан, кейинги йиллар ичида яратилган илмий техник кашфиётлар ва ихтироларнинг атиги 0,5 фоизигина тижоратлаштирилган, жаҳон бозорига чиқарилган. Нашр этилган мақолалар ва китоблар илмий техник изланишларнинг натижаси сифатида қаралмоқда, аслида уларнинг халқ хўжалигига келтирган фойдаси, валюталар келтириши умуман ҳисобга олинмайди. Илмий техник изланишларга давлат томонидан ажратилаётган маблағларнинг сарфланиши учун жойлардаги илмий техник кенгашлар, институтлар масъуллиги сезилмайди. Ишланмаларни реал ҳаётга жорий этишда, инновацион кашфиётларни рағбатлантиришда тадбиркорлар, хусусий сектор деярли қатнашмайди, бу изланишлар билан қизиқмайди. Хуллас илмий техник изланишлар ва инновацион ихтиролар соҳасида жиддий амалий чора - тадбирлар кўрилиши давр талаби бўлиб қолмоқда. Интеллектуал салоҳиятни ривожлантириш фақат олий ўқув юртларининг сонини кўпайтириш, қабул квоталарини ошириш ва инженер техник кадрларни, мутахассисларни моддий рағбатлантиришига эмас, у бозор иқтисодиёти, халқаро эҳтиёжлар, интеграция ва ижтимоий иқтисодий тараққиёт талабларидан ҳам келиб чиқишни тоқазо этади. Миллий маданий тараққиёт ана шу кенг ва ранг - баранг омиллар маҳсули сифатида реал воқеликка айланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 237 б.
2. Шваб К. Четвертая промышленная революция. - Москва: Эксмо, 2018. - С.18.
3. Қаранг: Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3 том. - Тошкент: Ўзбекистон НМУИ, 2019. - 73 б.

4. Йўлдошев Қ. Таълимда эгаменлик аксиомаси // *Ishonch*. 2019, 31 январь
5. Ўша жойда
6. Ўша жойда.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Президент мактабларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” // “Халқ сўзи”, 2019, 21 февраль.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Тиббий санитария соҳасида кадрларни тайёрлаш ва узлуксиз касбий ривожлантиришнинг мутлақо янги тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”.// *Халқ сўзи*, 2020, 20 февраль
9. Қаранг: Маҳмудова Р. Кадрлар тайёрлаш тизимида мутлақо янгича ёндашув // *WWW. XS. UZ* 2020, 10 апрель.

"Innovations in Science and Technologies"